

Бондар Л. М.
Завідувач відділу
наукового комплектування фондів
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

У статті порушується проблема ведення уніфікованого сумарного обліку фонду в освітянських бібліотеках

Облік фондів у педагогічних бібліотеках України: сучасний стан і перспективи

Інноваційний розвиток вітчизняної педагогічної науки, освіти й практики в нинішніх умовах обумовлює необхідність повноцінного наукового інформаційного забезпечення. З цією метою освітянські бібліотеки, як невід’ємна складова галузі освіти, для здійснення вищезазначеного формують єдиний галузевий інформаційний ресурс, що є вагомим сегментом інформаційного простору держави [6].

Галузева інформація – це упорядковане зібрання інформації, спрямоване на забезпечення інформаційних потреб користувачів певної галузі, а це у свою чергу означає, що педагогічні бібліотеки як спеціальні, мають формувати свої фонди для „здійснення відповідного забезпечення фахових інформаційних потреб педагогічних, науково-педагогічних кадрів щодо розвитку педагогічної науки, освіти і практики та інших верств населення” [1].

Сучасний стан бібліотечно-інформаційного забезпечення педагогічної науки, освіти й практики в Україні визначається сукупним бібліотечно-інформаційним ресурсом Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського та бібліотек мережі: Миколаївської та Львівської науково-педагогічних бібліотек, бібліотек наукових установ НАПН України, обласних і міських інститутів післядипломної педагогічної освіти, вищих навчальних закладів II–IV р. а. педагогічного й інженерно-педагогічного профілю та шкільних. Загалом у поєднанні фонд вищевказаних установ становить більш як 341 млн. примірників.

Крім того, більшість наукових установ у системі НАПН України мають власні бібліотеки із сукупним бібліотечним фондом 250 тис. примірників. Потужним ресурсом в Україні володіють також регіональні науково-педагогічні бібліотеки – сукупний фонд Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки та Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки становить близько 529 тис. примірників. Бібліотечний фонд обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти сумарно налічує понад 800 тис. примірників. А найпотужнішим бібліотечним фондом серед бібліотек мережі володіють книгозбірні вищих навчальних закладів педагогічного й інженерно-педагогічного профілю, загальна кількість фонду яких становить 22 млн. примірників [9].

Важливою складовою організації бібліотечних фондів є облік документів, що надійшли до бібліотеки або вибули з неї. Облік бібліотечного фонду – це частина державного обліку пам'яток культури.

Проблеми обліку в системі формування бібліотечних фондів висвітлювали у своїх працях такі відомі російські й українські бібліотекознавці, як Ю. В. Григор'єв, І. М. Фрумін, Ю. М. Столяров, К. Л. Воронько, М. П. Васильченко, Н. М. Кушнарєнко, В. А. Мільман та ін.

Як засвідчують наукові джерела, до ХІХ століття охоронним описом фонду й джерелом звітності про склад і рух фонду була інвентарна книга. У 1911 році Товариство бібліотекознавства розробило „Нормальний план постановки бібліотечної техніки в невеликих бібліотеках”, в якому розкривалась методика обліку бібліотечного фонду. Під час обговорення на І Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи (1911) було визнано недоліком сумісництво в інвентарній книзі функцій інвентарного й сумарного обліку, що створювало незручності при реєстрації відомостей та їх використання з різною метою. В 1912 році бібліотекознавець В. М. Васильєв запропонував нову форму сумарного обліку за трьома графами (надходження, вибуття, рух фонду), яка розмежовувала два самостійні види обліку й поклала початок сучасній системі обліку бібліотечного фонду [3].

Актуалізація та переосмислення деяких понять, що почалася в 90-х роках ХХ століття, зокрема й у фондознавстві, торкнулися дефініцій, традиційно вживаних і в обліковій системі фондів. Першим запропонував нововведення Ю. М. Столяров, доводячи, що стосовно обліку замість нелогічних за змістом термінів „сумарний” та „індивідуальний” слід використовувати поняття „інтегрований” (кількісні дані про структуру, загальний обсяг, оновлення фонду) й „диференційований” (відображення надходження й вибуття з фонду окремих документів). Втім вищезазначений понятійний апарат практично не набув поширення в бібліотечній практиці. Традиційно користуються поняттями „сумарний” та „індивідуальний облік”.

Формою ведення сумарного обліку документів є Книга сумарного обліку (КСО), затверджена Міністерством культури СРСР у червні 1984 р. в „Инструкции об учете библиотечного фонда в государственных массовых библиотеках, объединенных в централизованные библиотечные системы Министерства культуры СССР” [4]. У цій КСО враховуються узагальнені підходи до обліку фонду, які були важливими в ті роки. Зрозуміло, що в бібліотеках, які мають свою історію, склалися традиційні форми сумарного обліку. Як було встановлено під час вивчення наукових праць щодо питань обліку бібліотечного фонду не існує типової КСО для спеціальних галузевих бібліотек, в якій висвітлювався б стан галузевого фонду, його зміст, тощо.

Враховуючи типові ознаки, характерні для педагогічних бібліотек, і досвід галузевих бібліотек України, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) як наукова установа з питань бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства у межах здійснюваної упродовж 2001-2005 рр. НДР „Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (Х– ХХ ст.)” (наук. кер. – канд. іст. наук П. І. Рогова), розробила КСО для педагогічних бібліотек із врахуванням особливостей формування їхніх фондів [7, 8]. Цей документ було представлено як результат одного з напрямів наукового дослідження, який здійснювали фахівці бібліотеки під керівництвом канд. пед.

наук К. Т. Селіверстової, і затверджено Радою при директорів ДНПБ України від 02.10.2001 р. протоколом № 9 [2]. Метою створення цієї КСО було висвітлення галузевого та видового складу фонду педагогічної бібліотеки як спеціальної, яка забезпечує інформаційні потреби фахівців освітянської галузі, відображення сегмента документів з питань педагогіки та психології у фонді бібліотеки й науковому інформаційному просторі нашої країни.

Таким чином, у КСО документи, що надходять до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, „за змістом” обліковуються за такими розділами:

- **Педагогічні науки;**
- **Психологічні науки;**
- **Суспільні науки;**
- **Природничі науки;**
- **Прикладні науки;**
- **Літературознавство та мовознавство;**
- **Мистецтво і спорт;**
- **Художня література;**
- **Література для дошкільників та учнів 1-2 класів;**
- **Бібліотекознавство, бібліографознавство.**

Як головний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського передала цю КСО в бібліотеки мережі, але усталені традиції, об'єктивні та суб'єктивні обставини перешкодили повсюдному запровадженню її в практику.

У межах здійснюваної бібліотекою впродовж 2011–2013 рр НДР „Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського” (наук. кер. – канд. іст. наук П. І. Рогова) науковцями бібліотеки вивчалось питання стану комплектування бібліотечних фондів навчально-педагогічних науково-педагогічних бібліотек України документами з питань педагогіки й психології та їх обліку. Одним із завдань

було виявлення бібліотек, які ведуть сумарний облік як спеціальні галузеві бібліотеки.

Відповідно до поставленої мети було визначено низку завдань:

1. проаналізувати стан сумарного обліку в бібліотеках освітянської мережі;
2. з'ясувати причини використання різних форм обліку в освітянських бібліотеках;
3. обґрунтувати можливості ведення єдиного сумарного обліку в мережі освітянських бібліотек України;
4. розробити перспективи роботи щодо втілення сумарного обліку в педагогічних бібліотеках.

З цією метою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського запропонувала для розгляду анкету 73-м установам мережі, а саме: 7-ми бібліотекам установ НАПН України, 39-ти бібліотекам ВНЗ педагогічного, інженерно-педагогічного й гуманітарного профілю, 25-ти бібліотекам ОППО, Львівській обласній науково-педагогічній бібліотеці та Науково-педагогічній бібліотеці міста Миколаєва. Анкета містила такі запитання: якою є КСО анкетованої установи, чи виділяються документи з-поміж усіх документів „за змістом” з питань педагогіки й психології та якщо немає такого поділу, то з якої причини.

Відповідь дали всі вищезазначені бібліотеки, крім бібліотеки Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз відповідей анкети на перше запитання про форму ведення КСО показав такі результати: загалом 19 бібліотек, із них 3 академічні, 6 бібліотек ВНЗ та 10 бібліотек ОППО відповіли, що ведуть друковану стандартну; лише 9 бібліотек –бібліотека Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, 5 бібліотек ВНЗ (бібліотека Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ „Криворізький національний університет”, Наукова бібліотека Уманського ДПУ ім. П. Тичини, бібліотека Харківської ГПА, бібліотека Київського університету ім. Б. Грінченка, бібліотека Рівненського ДГУ), 3 бібліотеки ОППО (бібліотека Донецького ОППО, бібліотека Хмельницького ОППО, бібліотека Черкаського

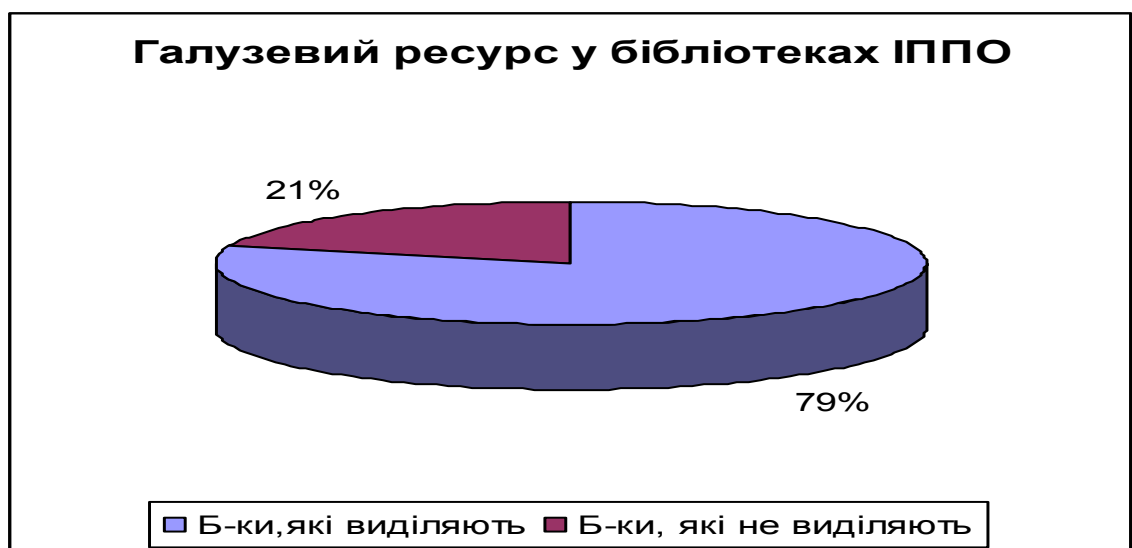
ОППОПП) – зазначили, що ведуть друковану стандартну з доданими графами для спеціальних педагогічних бібліотек, розробленими ДНПБ України ім. В. О Сухомлинського. Друкованою стандартною КСО з самостійно доданими графами користуються 46 бібліотек, з них 27 бібліотек ВНЗ, 14 бібліотек ІППО з бібліотеки НАПН України, Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека й Науково-педагогічна бібліотека м. Миколаєва.

На 01.01.2013 року 11 бібліотек ведуть КСО в електронному вигляді. З них бібліотека Глухівського НПУ ім. О. П. Довженка (АБІС УФБ/Бібліотека) веде сумарний облік лише електронному варіанті, інші 10 бібліотек ведуть також і друкований варіант КСО. Це бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ „Криворізький національний університет” (АБІС УФБ/Бібліотека), Кременецького ОГПІ ім. Т. Шевченка (АБІС УФБ/Бібліотека), ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (АБІС UNILIB), Харківського НПУ ім. Г. С. Сковороди (АБІС УФБ/Бібліотека), Луганського національного університету ім. Т. Шевченка (АБІС УФБ/Бібліотека), Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького (АБІС ІРБІС), Південноукраїнського НПУ ім. К. Д. Ушинського (АБІС UNILIB), Сумського ДПУ ім. А. С. Макаренка (АБІС УФБ/Бібліотека), Хмельницького національного університету (АБІС УФБ/Бібліотека) та Рівненського ДГУ (АБІС УФБ/Бібліотека). Необхідно зазначити, що відповідно до результатів анкетування у 2-х вузівських бібліотеках, а саме ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” та Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, електронна КСО відрізняється від традиційної КСО в розкритті фонду бібліотеки „за змістом”. Всі бібліотеки, які є структурним підрозділом Інститутів післядипломної педагогічної освіти, ведуть КСО тільки в традиційному варіанті.

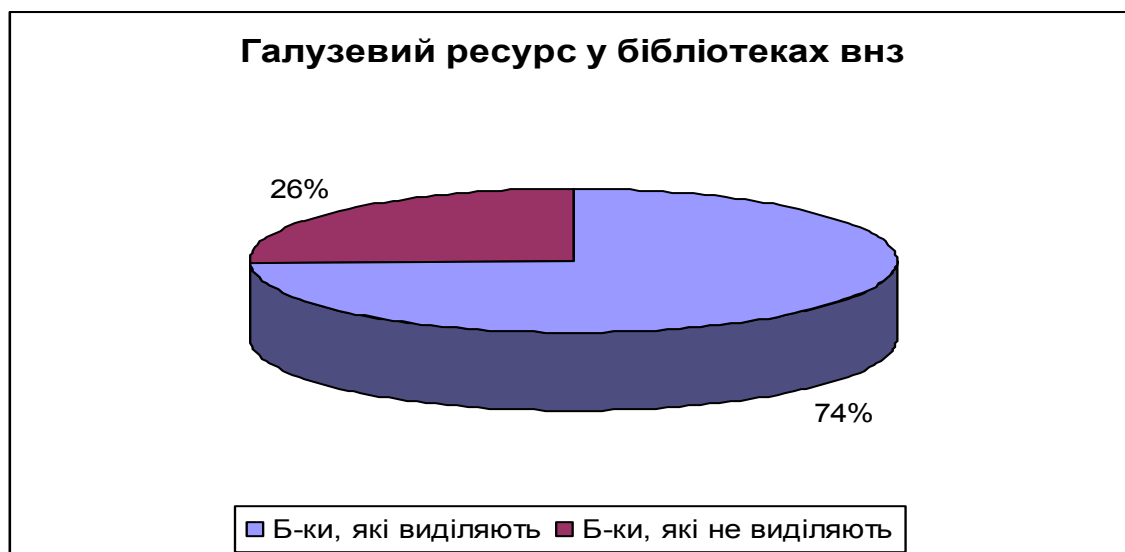
На запитання „Чи виділяєте Ви з-поміж усіх документів „за змістом” документи з питань педагогіки?” ствердно відповідь з 73-х дали 52 бібліотеки, з них 4 бібліотеки НАПН України, 29 бібліотек ВНЗ, 17 бібліотек ІППО, Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека та Науково-педагогічна бібліотека

м. Миколаєва. Лише 20 бібліотек, з них 3 бібліотеки Інститутів НАПН України, 10 бібліотек ВНЗ педагогічного профілю та 7 бібліотек ІППО, будучи спеціальними педагогічними бібліотеками, **не виділяють** з потоку нових надходжень документи з питань педагогіки та психології. Серед бібліотек ВНЗ це бібліотеки ДВНЗ „Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Г. Сковороди”, Південноукраїнського НПУ ім. К. Д. Ушинського, ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (якщо йдеться про ведення КСО в традиційній формі), Харківського НПУ ім. Г. С. Сковороди, Маріупольського державного університету, наукові бібліотеки Полтавського НПУ ім. В. Г. Короленка, Української інженерно-педагогічної академії, Чернігівського НПУ ім. Т. Шевченка, Хмельницького національного університету, Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького (якщо облік ведеться в традиційній КСО) та бібліотека ім. акад. М. О. Лаврівського Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. У поданих діаграмах 1, 2, 3 підбито підсумки анкетування серед мережі освітянських бібліотек щодо виділення із загального потоку документів, що надходять у фонди бібліотек, документів психолого-педагогічної тематики.

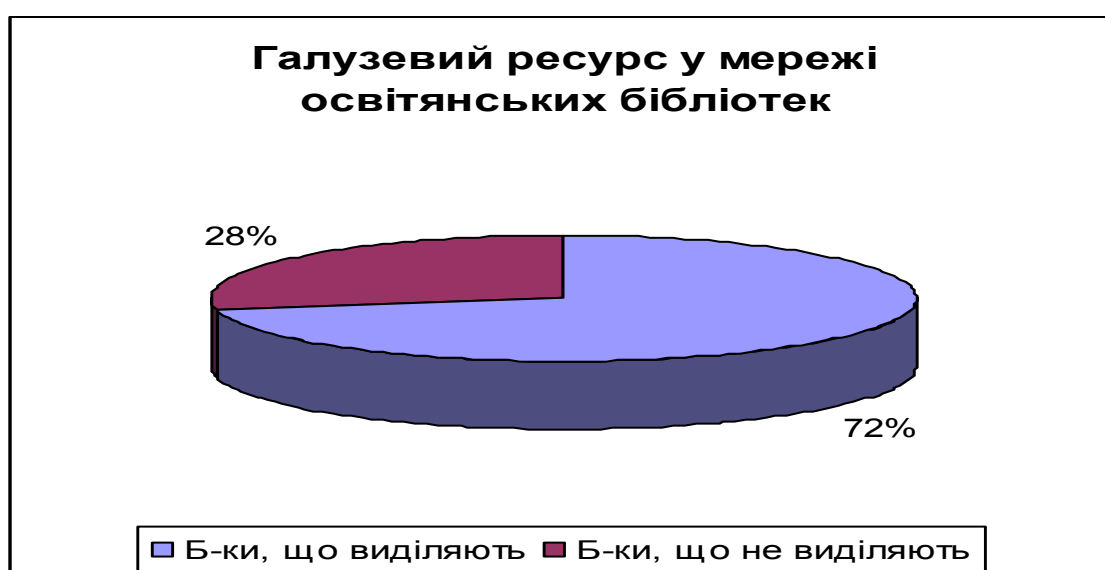
Діаграма 1

Діаграма 2

Діаграма 3

Причина відсутності виділення сегменту з питань педагогіки і психології полягає в обліковій документації фонду, а саме КСО: що документи з питань педагогіки і психології із загального потоку літератури ніколи не виділялись через відсутність граф для такого поділу.

Прикрим залишається той факт, що серед тих бібліотек, які не виділяють документи з питань педагогіки, на майбутнє і не планують це робити. Зокрема це

стосується бібліотек освітянської мережі: ДВНЗ „Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Г. Сковороди”, Полтавського НПУ ім. В. Г. Короленка, Харківського НПУ ім. Г. С. Сковороди, Луганського національного університету ім. Т. Шевченка, Хмельницького національного університету, Маріупольського державного університету, бібліотеки імені академіка М. О. Лаврського Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя, бібліотеки Полтавського ОППО імені М. В. Остроградського, бібліотеки ІППО Чернівецької області. Визначальним фактором такої позиції є те, за твердженням фахівців книгозбірень, що документи з питань педагогіки впродовж усього розвитку бібліотек ніколи не виділялись.

Водночас необхідно зазначити, що в ході розвитку нашої держави, бібліотечна справа потребує подальшого вдосконалення систем обліку й пошукових процесів. Це не можна ігнорувати, тим паче педагогічним бібліотекам як спеціальним. Важливим для фахівців є те, що, відображаючи тематико-типологічний склад фонду, профілювання дає можливість враховувати перспективу його розвитку надалі. У повному обсязі проаналізувати галузевий ресурс, який акумулюється у фондах мережі освітянських бібліотек, можна лише за умови, що кожна бібліотека цей ресурс виділить з-поміж усього масиву суспільних наук, що надходить до її фонду. Тож бібліотекам освітянської мережі необхідно внести в КСО відповідні розділи й вести облік психолого-педагогічної літератури.

Завдяки впровадженню на сучасному етапі в роботу освітніх бібліотек АБІС, проблема уніфікації сумарного обліку може бути „безболісно” вирішена. Прикладом може слугувати робота ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”, Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького. Працюючи в АБІС UNILIB та АБІС ІРБІС, співробітники відділів комплектування цих бібліотек ведуть паралельно сумарний облік як у традиційній, так і в електронній формі, причому саме в електронній КСО виділяються документи з педагогіки та психології. Бібліотека Глухівського НПУ ім. О. П. Довженка, як зазначалось вище, взагалі

відмовилася від ведення Книги сумарного обліку в традиційному вигляді – використовуючи можливості АБІС УФБ/Бібліотека, КСО ведеться тільки в електронній формі.

Аналіз щорічних звітів, які отримує ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського від мережі освітянських бібліотек засвідчує, що практично всі вузівські бібліотеки, крім бібліотеки Горлівського інституту іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету, активно впроваджують автоматизовані системи на виконання бібліотечних процесів. З 38-ми ВНЗ 12 бібліотек працюють в АБІС ІРБІС, 20 бібліотек – в АБІС УФД/Бібліотека, 2 бібліотеки – в АБІС UNILIB, 4 – у власних розроблених автоматизованих системах [5]. Це слід взяти на озброєння бібліотекам ІППО, оскільки впровадження продуктивних інновацій в їхню роботу йде повільними кроками, Тим часом саме продуктивні інновації підкреслюють винятковість книгозбірні, її диференційовані переваги в умовах ринку, що так важливо для спеціальних бібліотек.

Для здійснення вищезазначеного ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розробила й розповсюдила в мережі освітянських бібліотек методичний лист „Уніфікація сумарного обліку бібліотечних фондів освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України”, у якому подано рекомендації щодо ведення єдиного сумарного обліку в спеціальних бібліотеках [10].

Як показав аналіз, лише 9 бібліотек взяли до уваги й використовують у своїй роботі подані в методичному листі рекомендації ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, хоч 52 установи все-таки виділяють із загального масиву документи з питань педагогіки та психології.

Отже, на нашу думку, сьогодні, коли бібліотеками освітянської мережі формується єдиний галузевий інформаційний ресурс, а також ведуться корпоративні проекти створення інтегрованого галузевого ресурсу як важливого сегменту інформаційного простору держави, статистичні розбіжності в обліку документів у педагогічних бібліотеках необхідно ліквідувати шляхом подальшого впровадження сучасних інформаційних технологій. Тим паче,

напрацювання деяких вузівських бібліотек красномовно свідчать, що в кожній з програм, призначених для автоматизації бібліотечних процесів, міститься розроблена електронна КСО. Для ведення такого типу Книги у файли, які формують вищезазначений документ, бібліотеці треба внести лише необхідні зміни відповідно до профілю свого комплектування, як це зробила Миколаївська науково-педагогічна бібліотека. Використовуючи у своїй бібліотечній роботі можливості програми ІРБІС, співробітники відділу комплектування ведуть процес сумарного обліку в електронному вигляді, причому розподіл документів відбувається за такими графами, як рекомендує вести КСО ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського саме спеціальним бібліотекам.

Водночас із метою вдосконалення сумарного обліку в спеціальних педагогічних бібліотеках, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як методичний і координаційний центр мережі освітянських бібліотек і надалі проводитиме системну роботу щодо введення в практичну діяльність педагогічних бібліотек КСО, де є розділи з педагогіки та психології. Це в свою чергу, дасть можливість:

- визначити якість комплектування фонду педагогічних бібліотек різних видів як спеціальних;
- координувати в кожній педагогічній бібліотеці роботу щодо комплектування фондів документами з питань педагогіки та психології;
- створити систему постійного моніторингу ефективності використання документів психолого-педагогічної тематики з метою задоволення інформаційних потреб користувачів;
- інтегрувати інформаційні ресурси з питань педагогіки, психології й освіти та надати рівний доступ усім користувачам, незалежно від їхнього місця перебування, до бібліотечно-інформаційних ресурсів на основі порталу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Список використаних джерел

1. Інформаційні ресурси : словник законодавчої та стандартизованої термінології / НАПН України ; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська]. – Київ : Нілан-ЛТД, 2012. – 283 с.
2. Книга сумарного обліку Державної науково-педагогічної бібліотеки України : затв. Радою при директорові ДНПБ України від 02.10.2001 р., протокол № 9. – Київ, 2001. – 29 с.
3. Митрофанова, С. В. Учет библиотечного фонда // С. В. Митрофанова // Библиотечная энциклопедия / РГБ ; [редкол.: Гриханов Ю, А. (гл. ред.) и др.]. Москва, 2007. – С. 1080-1082.
4. Организация работы централизованной библиотечной системы : инструкции и учетные формы / М-во культуры СССР, Гос. публич. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина ; под ред. Р. З. Зотовой. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Книга, 1985. – 192 с.
5. Провідні освітянські бібліотеки України в дзеркалі статистики : зб. аналіт. і стат. даних за 2011 рік / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. Л. О. Біла, А. В. Копилова ; наук. ред.: П. І. Рогова, І. І. Хемчян]. – Київ : 2012. – 93 с.
6. Рогова, П. І. Модель всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (описова) / П. І. Рогова, Н. В. Вараксіна; [наук. ред.. П. І. Рогова]; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ : Нілан-ЛТД, 2010. – 80 с.
7. Рогова, П. І. Типологічні ознаки педагогічних бібліотек / П. І. Рогова // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – № 5/6. – С. 120–125.
8. Соломка, В. А. Модель комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / В. А. Соломка // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2006. – С. 53–60.
9. Стратегія розвитку бібліотечно-інформаційного ресурсу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: Артемов Ю. І., Рогова П. І., Вараксіна Н. В. ; наук. ред. Рогова П. І.]. – Київ, 2010. – 29 с.
10. Уніфікація сумарного обліку бібліотечних фондів освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України : метод. лист / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. Л. М. Бондар ; наук. ред. Т. Ф. Букшина.]. – К., 2011. – 14 с.